

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25

TATIANA A. ASHCHAULOVA, ANDRII P. HRYTSENKO
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University (Ukraine)

**COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE SOCIAL STATUS AND STANDARD OF LIVING OF
TEACHERS OF THE GLUHIV MALE HIGH SCHOOL AND THE GLUHIV TEACHING INSTITUTE IN THE
1870s – 1900s**

Abstract. *The study of the history of the development and activity of educational institutions of different form and status makes it possible to more effectively investigate the issue and determine, at the same time, similar and distinctive features in their functioning and characteristics. An important role is played by carrying out, in particular, a comparative characterization of the social status and standard of living of the teachers of these institutions. In particular, in our research, a comparative analysis was conducted of the Hlukhiv Men's Gymnasium and the Hlukhiv Teacher's Institute, which over time received the name of the Hlukhiv State Pedagogical Institute). These educational institutions functioned in Hlukhiv, Sumy Oblast, from the 1870s to 1917.*

A four-grade male high school was opened in Hlukhiv in 1870. In 1873, after the visit to Hlukhiv by the Minister of National Education of the Russian Empire, Dmitri Tolstoy, with the support of the then leadership of Hlukhiv, a decision was made to open a teachers' institute in Hlukhiv the following year. The document we found "Announcement from the authorities of the Kyiv educational district" reports on the foundation of the teachers' institute in the 1874-1875 academic year. In 1875, the pro-gymnasium became a sixth-grade school. In 1889, this educational institution received the status of a classical eight-grade gymnasium.

The director of the gymnasium, Mykola Lazarenko, paid considerable attention to the improvement of the high-quality composition of the institution. Oleksandr Belyavskiy, the first director of the institute, also played a significant role in improving the quality of teachers at the teachers' institute. During his leadership, the institute was imbued with the spirit of pedantry and monumentality of pedagogical sciences.

Over time, the Hlukhiv Men's Gymnasium became a kind of cultural and educational center of the region, where a large number of graduates of various higher education institutions were able to teach. In particular, ten graduates of the Nizhyn Institute of Prince O. Bezborodko, who graduated from the historical and philological field, worked there during different periods of the educational institution's operation. Another ten people from the University of St. Volodymyr in Kyiv, five from the Imperial Moscow University, three graduates from the Hlukhiv Teachers' Institute and six from the University of St. Petersburg. There was also one person who graduated from the medical faculty of Yuriy University, three teachers from the Theological Academy and two more from the Chernihiv Theological Seminary and the Novorossiysk Theological Academy.

Both in the men's gymnasium and in the teachers' institute, there was a clear and strict regulation of the hiring of teaching staff. According to the rules of the educational system of the Russian Empire at that time, persons who graduated from a higher education institution (university, academy or institute) received the VIII class. But graduates of secondary education institutions lower than IX or X classes. Also, for example, in ten years of teaching it was possible to go from VIII to VI grade. A vivid example of this system was, for example, teachers of the grammar school V. A. Malchenko, P. A. Adamov and A. K. Nikolaev. They alternately passed the classes: collegiate assessor, court adviser, collegiate registrar and state adviser.

The Hlukhiv Teacher's Institute has always been equipped with highly qualified teachers. According to the legislation, the salary of the teachers of the Hlukhiv Male Gymnasium depended on various factors. However, the salary at the Hlukhiv Teachers' Institute was lower. Under such conditions, the employees of the Hlukhiv Teacher's Institute tried to get a job at the gymnasium, in particular, the male one.

Thus, as a result of the processing of statistical data, we came to the conclusion that the salary of the teachers of the Hlukhiv Men's Gymnasium and the Hlukhiv Teacher's Institute, in particular, at the beginning of the 20th century ranged from 1300 to 3000 rubles. for a year. These were relatively the highest indicators among the salaries of teachers of institutions corresponding to the levels of general secondary education and professional preliminary education according to the current legislation. Due to the fact that the city of Hlukhiv was a small county town at that time, the prices based on the types of goods were somewhat mediocre. In this regard, the teachers of these educational institutions had a fairly high standard of living.

Gymnasium teachers (mostly all of them graduates of higher education institutions) were considered officials and had a number of privileges. The salary of the teachers of the Hlukhiv Men's Gymnasium was quite high and ranged from 1,350 to 2,100 rubles per year. This amount consisted of the salary, as well as a number of additional payments: for additional lessons, checking written works, etc. At the same time, the amount of salary of the teachers of the teachers' institute with a similar amount of additional payments and years of service was 10-30% lower, which indicates a higher social status, and, of course, the socio-economic level of teachers of the gymnasium in comparison with the status presentation Chiv Teacher's Institute.

Keywords: *social status, salary, standard of living, Hlukhiv Teacher's Institute, Hlukhiv Teacher's Institute, Hlukhiv Men's Gymnasium.*

Citation. Ashchaulova T.A, Hrytsenko A.P. Comparative characteristics of the social status and standard of living of teachers of the Gluhiv male high school and the Gluhiv teaching institute in the 1870s – 1900s. *Sumskyi istoryko-arkhivnyy zhurnal* [Sumy historical and archival journal]. №XXXVIII. 2022. Pp.25-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25

АЩАУЛОВА Т.А., ГРИЦЕНКО А.П.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (Україна)

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ТА РІВНЯ ЖИТТЯ ВИКЛАДАЧІВ
ГЛУХІВСЬКОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ ТА ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ В
1870-Х – 1900-Х РОКАХ**

Анотація. *У статті на основі історичних джерел авторами досліджено соціальний статус рівень життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. В ході аналізу статистичних даних було встановлено, що річна заробітна плата гімназійних та інститутських викладачів на початку ХХ століття коливалася від 1300 до 3000 рублів. Це були відносно найвищі показники заробітної плати викладачів тодішніх закладів освіти. Завдяки цьому педагоги цих закладів освіти мали достатньо високий рівень життя.*

В той же час було досліджено, що практично всі викладачі Глухівської гімназії, що мали статус чиновників, були випускниками закладів вищої освіти. До того ж, розмір заробітної плати викладачів учительського інституту при подібному розмірі доплат та вилученні років був на 10-30 % нижчим, що свідчить про більш високий соціальний статус, а, відтак, і соціально-економічний рівень викладачів саме гімназій, а не учительських інститутів.

Ключові слова: *соціальний статус, заробітна плата, рівень життя, Глухівський учительський інститут, Глухівський учительський інститут, Глухівська чоловіча гімназія.*

Цитування. Ащанулова Т.А., Гриценко А.П. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках // *Сумський історико-архівний журнал*. №XXXIX. 2022. С.25-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25

Дослідження історії розвитку та діяльності різних за формою та статусом освітніх закладів дає можливість більш ефективно дослідити питання та визначити, водночас, подібні та відмінні риси в їх функціонуванні та характеристиках. Важливу роль відіграє здійснення, зокрема, порівняльної характеристики соціального статусу та життєвого рівня викладачів цих закладів. Зокрема, у нашому дослідженні, було проведено порівняльний аналіз Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту, що з часом одержав назву Глухівського державного педагогічного інституту). Ці заклади освіти функціонували в одному й тому ж місті Глухові Сумської області в один і той же час, з 1870-х років (з 1870 року – гімназія та з 1874 року – інститут) до 1917 року.

Питання аналізу різних аспектів функціонування Глухівського учительського (педагогічного) інституту та Глухівської чоловічої гімназії досліджували вчені В. Белашов (Белашов, 1994; Белашов, 1996; Белашов, 2005; Белашов, 2014; Белашов, 2019), А. Гамалій (Ляшко, 1974), А. Гриценко (Гриценко, 2022; Курок, 2020), М. Гурець (Белашов, 1994), Н. Дем'яненко (Дем'яненко, 2010), Л. Задорожна (Задорожна, 1999; Задорожна, 2000), В. Заїка (Белашов, 1994; Заїка, 2013), С. Зозуля (Зозуля, 2002), А. Кириченко (Кириченко, 1924), І. Кравченко (Дем'яненко, 2010), В. Крижанівський (Крижанівський, 2017а; Крижанівський, 2017б; Крижанівський, 2018а; Крижанівський, 2018б), О. Курок (Курок, 2003; Курок, 2007; Курок, 2020), І. Ляшко (Ляшко, 1974), І. Мошик (Мошик, 2008; Мошик, 2010; Мошик, 2012), В. Назарова (Назарова, 2018), Г. Сапітон (Сапітон, 1949), В. Ткаченко (Ткаченко, 1968; Ткаченко, 1974) та ін. В той же час, залишається недостатньо вивченою проблема характеристики соціального статусу та життєвого рівня викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського (державного педагогічного) інституту та їх порівняння, що і є головним завданням даної статті.

Джерельна база дослідження складається із документів Державного архіву Сумської області, архіву Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Це переважно мемуари, спогади гімназистів (М. Василенко) та викладачів. Окремою групою є статистичні матеріали, які друкувалися, переважно, у Пам'ятних книжках Чернігівської губернії 1878-1917 рр. тощо. Важливе місце з даної теми займають біографії педагогічних працівників їх резюме, автобіографії тощо.

Чотирикласну чоловічу прогімназію було відкрито в Глухові 1 (14) вересня 1870 року. Заснований Глухівським повітовим земством заклад освіти в славетному місті Глухові, який є останньою гетьманською столицею, був досить популярним до якого хотіли потрапити всі. У першому класі було два великих за кількістю гімназистів відділення. А в другому класі навчалось 10 учнів. Решта класів відкривались пізніше (Крижанівський, 2017а: 261). Першим інспектором прогімназії у 1870-1874 роках працював фольклорист П. О. Чуйкевич - учасник Кирило-Мефодіївського товариства (Заїка, 2013: 47). Восени 1871 року повітова управа підготувала пропозицію про купівлю будинку для розміщення земської прогімназії (Журнали, 1872: 50; Курок, 2003: 96). Заклад освіти утримувався на кошти земства з невеликим статком у три тисячі рублів від усього міста. Плата за навчання теж була мінімальною, близько десяти рублів на рік з гімназиста.

1873 рік, як відомо, ознаменувався візитом до Глухова міністра народної освіти Російської імперії Д.А. Толстого з попечителем Київського навчального округу Антоновичем. Завдяки пропозиції тодішнього керівництва Глухова (Глухівського міського голови Н.А. Терещенка, голови Глухівських земських зборів І. С. Марковича, голови земської управи Ф. О. Красовського та відомого громадського діяча М. М. Неплюєва) було прийнято рішення про відкриття наступного року в Глухові учительського інституту (Дем'яненко, 2010: 81; Кириченко, 1924: 2; Назарова, 2018: 221; Сапітон: 6-8). У віднайденому нами документі «Оголошення від начальства Київського учбового округу» (Кириченко, 1924: 2; Сапітон: 5, 8) повідомляється про заснування учительського

інституту в 1874-1875 навчальному році. Цей заклад створювався з метою підготовки вчителів для міських народних училищ тогочасного типу, що відповідають нинішнім закладам загальної середньої освіти.

Також 1874 року Глухівська прогімназія отримала спеціально збудовану власну будівлю (Крижанівський, 2017а: 265) (нині – другий корпус Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка). Ще через рік - прогімназія стала шестикласною (Заїка, 2013: 47). Також 1875 року посаду директора гімназії (до 1907 року) обійняв дійсний статський радник М. Ф. Лазаренко (Крижанівський, 2017а: 265). Незадовго до початку 1889/1890 навчального року заклад освіти отримав статус класичної восьмикласної гімназії (Заїка, 2013: 47; Крижанівський, 2017а: 267).

З такими стрімкими змінами, почали удосконалювати кадровий склад Глухівської чоловічої гімназії. Особливу увагу цьому приділяв очільник закладу освіти. Він своїм педантичним характером звернув на себе увагу графа Д.А. Толстого, під час відвідин Новгород-Сіверської гімназії де на той час також викладав М.Ф. Лазаренко. Таким чином можна стверджувати, що за таких обставин приходу М.Ф. Лазаренка, Глухівська чоловіча гімназія почала перебирати на себе «дух» нової толстовської системи освіти та виховання.

У цей час першим директором Глухівського учительського інституту було назначено О. В. Белявського. Людину яка була вихована та навчалася у найкращих тогочасних практиках відомого педагога К. Д. Ушинського. Під час його керівництва інститут був пронизаний духом педантичності та монументальності педагогічних наук (Сапитон, 1949: 8).

Глухівська чоловіча гімназія з часом стала своєрідним культурно-освітнім центром регіону в якому мали змогу викладати велика кількість випускників різних закладів вищої освіти. Зокрема, за різний період роботи закладу освіти, там працювало десять випускників Ніжинського інституту князя О. Безбородько, які закінчили історико-філологічний напрям. Ще десять осіб з університету Святого Володимира з Києва, п'ять – з імператорського Московського університету, три випускники – з Глухівського учительського інституту та шість – з Санкт-Петербурзького університету. Також працювала одна особа яка закінчила медичний факультет Юрієвого університету, три викладачі з Духовної академії та ще по дві особи з Чернігівської духовної семінарії та Новоросійської духовної академії (Василенко).

За правилами освітньої системи Російської імперії того часу, особи які закінчували заклад вищої освіти (університет, академію чи інститути) отримували VIII клас. А от випускники закладів середньої освіти нижчі IX або X класи. Звичайно, як і сьогодні, так і раніше викладачі за вислугою років могли отримувати й вищі ранги. Тобто за десять років викладання можна було перейти з VIII до VI класу. Яскравим прикладом цієї системи був викладач історії Глухівської гімназії В.А. Мальченко, який станом на 1890 рік мав VIII клас. Починаючи з 1891 року він по чергово пройшов класи: колезький асесор, надвірний радник, колезький регістратор та статський радник.

Такий же подібний кар'єрний шлях пройшли серед викладачів П.А. Адамов та А.К. Ніколаєв. Варто зазначити, ще той факт, що звання спадкового дворянина отримували особи, які вже досягли V класу (дійсний статський радник). Наприклад, директор Глухівської гімназії М.Ф. Лазаренко досяг цього рангу (Календарь, 1889: 190-191).

Як і в чоловічій гімназії, так і в учительському інституті була чітка та суворая регламентація прийняття на роботу педагогічних кадрів (Крижанівський, 2018а). Глухівський учительський інститут, згодом державний педагогічний інститут, був завжди забезпечений висококваліфікованими кадрами викладачів. Наприклад, серед інших виокремимо, доцента Д. І. Сакало, кандидата географічних наук, доцента В. Д. Симоненка, кандидат фізико-математичних наук М.Т. Бойко тощо. Натомість в інституті працювали викладачі, які з часом підготували кандидатські дисертації та згодом їх захистили, наприклад: М. Д. Касьяненко, кандидат педагогічних наук та інші.

Заробітна плата вчителів Глухівської чоловічої гімназії, згідно із законодавством, залежала від різних чинників. Наприклад викладач російської мови О.Н. Малінко одержував на своє річне утримання 1 800 рублів. Жалування складали 900 руб., за додаткові уроки отримував 540 руб., за класне керівництво платили 160 руб., перевірка письмових завдань та зошитів оцінювалась в 100 руб. Варто враховувати той факт, що таку оплату праці цей викладач мав згідно з відповідністю його VIII класу (Календарь, 1889: 190-191).

Ще одним не менш цікавим прикладом розміру заробітної плати є вчитель давніх мов С. В. Живаго. Його річний дохід в гімназії становив 2120 рублів. З цієї суми, 900 руб. складало жалувannya, 960 руб. Він отримував за проведення додаткових уроків, класне керівництво було теж 160 та перевірка зошитів 100 руб. як і в Малінко. Тобто вчителі лінгвістичних наук отримували однаково за додаткові послуги, а от розмір самого жалувannya безпосередньо залежав від вислуги років та майстерності. Так, наприклад, педагог який не мав досвіду роботи отримував заробітну плату у розмірі 750 руб., а от після 5 років викладання вже 900 руб. (Календарь, 1891: 223-224).

Варто зазначити той факт, що заробітна плата в Глухівському учительському інституті була нижчою. Станом на 1901 рік директор інституту І.С. Андрівський отримував 2 000 рублів. Жалування з цієї суми становило 1 200 руб. та ще 800 руб. на харчування. В учителя російської мови в інституті А.І. Троснікова, який мав VIII клас, заробітна плата становила 1 200 рублів. Жалування – лише 650 руб. а столові 550 руб. Математик М.О. Цибульський отримував таку саму заробітну плату на рік (Календарь, 1891: 223-224).

Аналіз цих та подібних статистичних даних, проведених нами, свідчить про те, що заробітна плата викладачів Глухівського учительського інституту була на рівні з викладачами Ніжинського технічного училища імені А.Ф. Кушакевича. Аналізуючи штатний розпис за 1900 рік, там можна побачити, що директор училища отримував жалувannya 840 руб., столові 760 руб. Загальна сума становила 1600 рублів на рік. Також троє вчителів спеціальних предметів цього навчального закладу отримували 3450 рублів. (Календарь, 1900: 51-52).

Тож можна сміливо стверджувати, що працівники гімназій отримували дещо вищу заробітну плату, яка була обумовлена більшим жалуванням та різним спектром додаткових послуг (класне керівництво, перевірка зошитів чи письмових робіт, додаткові уроки тощо). Варто зазначити, що у привілейованому становищі були переважно викладачі давніх мов. Так, згідно з розпорядженням 1849 року з навчальних курсів виводилась філософія, її замінила грецька мова (Календарь, 1893: 340-341). Вже станом на 1870-1890-ті роки на грецьку та латинську мови відводили понад 50 % навчального планування. Тому вчителі почали запроваджувати додаткові заняття для гімназистів для удосконалення цих мов. За таких умов працівники Глухівського учительського інституту намагалися влаштуватися на роботу саме до гімназії, зокрема, чоловічої (Василенко, 2008: 356).

Таким чином, в результаті опрацювання статистичних даних ми прийшли до висновку, що заробітна плата педагогічних працівників Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту, зокрема, на початку XX століття коливалась в межах 1300-3000 руб. на рік. Це були відносно найбільші показники серед заробітних плат викладачів закладів, що відповідають згідно з чинним на тепер законодавством рівням загальної середньої освіти та фахової передвищої освіти. Через те, що місто Глухів на той час було невеличким повітовим містечком, тому й ціни на основні види товарів були дещо посередні. У зв'язку з цим викладачі цих закладів освіти мали достатньо високий життєвий рівень.

Викладачі гімназії (переважно всі вони випускники закладів вищої освіти) вважалися чиновниками та мали ряд привілеїв. Розмір заробітної плати педагогів Глухівської

чоловічої гімназії був достатньо високим та коливався у межах 1 350-2 100 рублів на рік. Ця сума складалася із розміру жалування, а також цілого ряду доплат: за додаткові уроки, перевірку письмових робіт тощо. В той же час, розмір заробітної плати викладачів учительського інституту при подібному розмірі доплат та вислуги років був на 10-30 % нижчим, що свідчить про більш високий соціальний статус, а, від так, і соціально-економічний рівень викладачів гімназії у порівнянні з статусом викладачів учительського інституту.

Література:

- Белашов, 1996 – *Белашов В.І.* Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України: посібник для навч. і наук. роботи Глухів: Глухівська міська друкарня, 1996. 145 с.
- Белашов, 2019 – *Белашов В.І.* Глухів – столиця Гетьманської України (1708 – 1782 рр.): (від перших поселень до сучасності). Суми: ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2019. 420 с.
- Белашов, 2005 – *Белашов В.І.* Глухів – столиця Гетьманщини (До Глухівського періоду історії України (1708 – 1782 рр.). Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. 220 с.
- Белашов, 2014 – *Белашов В.І.* Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.) // Історичні студії суспільного прогресу: збірник наукових статей. 2014. Вип. 2. С. 39-51. URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/8_0.pdf (дата звернення: 03.11.2022).
- Белашов, 1994 – *Белашов В.І., Гурець М.П., Заїка В.В.* Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.). Суми: Мрія, 1994. 79 с.
- Василенко, 2008 – *Василенко М.П.* Вибрані твори: у 3 т. Київ: НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2006–2008. Т. 3 : Спогади. Щоденники. Листування. Київ, 2008. 718 с.
- Гриценко, 2022 – *Гриценко А.П.* Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990 х роках // Сіверщина в історії України: Київ – Глухів, 2022. Вип. 15. С. 140-147.
- Дем'яненко, 2010 – *Дем'яненко Н.М., Кравченко І.М.* Учительські інститути в системі педагогічної освіти України (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія. Київ: Фенікс, 2010. 512 с.
- Задорожна, 1999 – *Задорожна Л.В.* Педагогічні здобутки викладачів Глухівського інституту дореволюційного періоду (1874 – 1917 рр.): навч. посібник. Глухів: РВВ ГДП, 1999. 75 с.
- Задорожна, 2000 – *Задорожна Л.В.* Ідеї педагогічної майстерності в діяльності Глухівського учительського інституту (1874 – 1917): дис... канд. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2000. 187 с.
- Заїка, 2013 – *Заїка В.В.* Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України другої половини XIX – початку XX ст. // Сумська старовина. 2013. № XLI–XLII. С. 45–53.
- Журнали, 1872 – Журнали Глуховского уездного земского собрания 1871 года. Глухов: Печатня А. Шумицкого, 1872. 89 с.
- Зозуля, 2002 – *Зозуля С.Ю.* Справа про ліквідацію Глухівського інституту народної освіти в фондах Ніжинського архіву // Сіверщина в історії України: збірник наукових праць. 2002. Вип. 2. С. 184-191.
- Календарь, 1889 – Календарь Черниговской губернии на 1890 год. Год четвертый. Чернигов: Типография Губернского правления, 1889. 269, IV с., 1 табл.
- Календарь, 1891 – Календарь Черниговской губернии на 1892 (високосный) год. Год шестой. Чернигов: Типография Губернского правления, 1891. 361, V с., 3 л. диагр.
- Календарь, 1893 – Календарь Черниговской губернии на 1894 год. Год восьмой. Чернигов: Типография Губернского правления, 1893. 423, VIII с.
- Календарь, 1900 – Календарь Черниговской губернии на 1901 год. Год пятнадцатый. Чернигов: Типография Губернского правления, 1900. 320, 192, V с.
- Кириченко, 1924 – *Кириченко А.В.* До історії Глухівського педінституту (1874-1924). Глухів, 1924. 70 с.
- Крижанівський, 2017а – *Крижанівський В.М.* Василь Андрійович Мальченко та його спогади про Глухів та глухівчан за 1870-1930 рр. // Історичні студії суспільного прогресу. Глухів, 2017. Вип. 5. С. 256-310. URL: <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/022krmal05.pdf> (дата звернення 03.11.2022).
- Крижанівський, 2017б – *Крижанівський В.М.* Історія в системі навчальних дисциплін Глухівського учительського інституту (1874–1914 рр.) // Сіверщина в історії України: Київ – Глухів, 2017. Вип. 10. С. 310-312.
- Крижанівський, 2018а – *Крижанівський В.М.* Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.» // Історичні студії суспільного прогресу. Глухів, 2018. Вип. 6. С. 112-147.
- Крижанівський, 2018б – *Крижанівський В.М.* Соціальний та професійний портрет викладачів Глухівського учительського інституту (1874 – 1917 рр.) // Сіверщина в історії України. Київ – Глухів, 2018. Вип. 11. С. 245-249.
- Курок, 2020 – *Курок О.І., Гриценко А.П.* Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках // Сіверщина в історії України. Вип. 13. Київ – Глухів, 2020. С. 233-237.
- Курок, 2007 – *Курок О.І.* Духовні світочі Глухівського освітянства // Сіверщина в контексті історії України. Суми, 2007. С. 159-160.

Курок, 2003 – Курок О.І. Особливості історичної території Глухівського державного педагогічного університету // Збереження історико-культурних надбань Глухівщини: матеріали Другої науково-практичної конференції. Глухів: РВВ ГДПУ, 2003. С. 94-97.

Ляшко, 1974 – Ляшко І.М., Гамалій А.Т. Глухівський державний педагогічний інститут. Харків: Прапор, 1974. 47 с.

Мошик, 2008 – Мошик І.В. Становлення навчальних інституцій Чернігівщини в період формування командно-адміністративної системи періоду культу особи Сталіна // Сіверщина в історії України. Суми, 2008. С. 191-197.

Мошик, 2010 – Мошик І.В. Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті роки ХХ ст. // Сіверщина в історії України. Київ – Глухів: ТОВ НВП «Ферокол», 2010. Вип. 3. С. 302–306.

Мошик, 2012 – Мошик І.В. Повсякденне життя студентської молоді Глухова у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. // Сіверщина в історії України: збірник наукових праць. Вип. 5. Київ, Глухів, 2012. С. 332–335.

Назарова, 2018 – Назарова В.В. История становления Глуховской земской больницы во второй половине XIX - в начале XX века // Сіверщина в історії України. Київ – Глухів, 2018. Вип. 11. С. 218-227.

Сапитон, 1949 – Сапитон Г.Л. Глуховському учительському інституту 75 лет (1874-1949 гг.). Глухов, 1949. 49 с.

Ткаченко, 1968 – Ткаченко В.К. Глухів: історико-краснзнавчий нарис. Харків: Прапор, 1968. 143 с.

Ткаченко, 1974 – Ткаченко В. Глухів: фотонарис. Харків: Прапор, 1974. 28 с.

References:

Bielashov, 1996 – *Bielashov V.I.* Hlukhiv – stolytsia hetmanskoï i Livoberezhnoï Ukrainy [Hlukhiv is the capital of Hetman and Left Bank Ukraine]. Hlukhiv: Hlukhivska miska drukarnia, 1996. 145 s. [in Ukrainian].

Bielashov, 2019 – *Bielashov V.I.* Hlukhiv – stolytsia Hetmanskoï Ukrainy (1708 – 1782 rr.): (vid pershykh poselen do suchasnosti) [Hlukhiv - the capital of Hetman Ukraine (1708 – 1782): (from the first settlements to the present day)]. Sumy: TOV «VPP «Fabrykadruk», 2019. 420 s. [in Ukrainian].

Bielashov, 2005 – *Bielashov V.I.* Hlukhiv – stolytsia Hetmanshchyny (Do Hlukhivskoho periodu istorii Ukrainy (1708 – 1782 rr.)) [Hlukhiv is the capital of the Hetmanship (Before the Hlukhiv period of the history of Ukraine (1708-1782).]. Hlukhiv: RVV HDPU, 2005. 220 s. [in Ukrainian].

Bielashov, 2014 – *Bielashov V.I.* Istoriohrafichna tradytsiia ta dzherelna baza vyvchennia istorii pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka (1874 – 2014 rr.) [Historiographical tradition and source base for studying the history of Oleksandr Dovzhenko Pedagogical University (1874 - 2014)] // Istorychni studii suspilnoho prohresu: zbirnyk naukovykh statei. 2014. Vyp. 2. S. 39-51. URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/8_0.pdf [in Ukrainian].

Bielashov, 1994 – *Bielashov V.I., Hurets M.P., Zaika V.V.* Hlukhivskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut (1874 – 1994 rr.) [Hlukhiv State Pedagogical Institute (1874 – 1994)] / Avtory-uporiadnyky: tain. Sumy : Mriia, 1994. 79 s. [in Ukrainian].

Vasylenko, 2008 – *Vasylenko M.P.* Vybrani tvory: u 3 t. Kyiv : NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho, 2006–2008. T. 3 : Spohady. Shchodennyky. Lystuvannia [Memoirs. Diaries. Correspondence]. Kyiv, 2008. 718 s. [in Ukrainian].

Hrytsenko, 2022 – *Hrytsenko A.P.* Rozvytok Hlukhivskoho pedahohichnoho instytutu u 1990 khrokakh [Developmen to fthe Hlukhiv Pedagogical Instituteinthe 1990s] // Sivershchyna v istorii Ukrainy. Kyiv-Hlukhiv, 2022. Vyp. 15. S. 140-147. [in Ukrainian].

Demianenko, 2010 – *Demianenko N.M., Kravchenko I.M.* Uchytelski instytuty v systemi pedahohichnoi osvity Ukrainy (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [Teachers' institutes in the system of pedagogical education of Ukraine (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]: monohrafiia. Kyiv: Feniks, 2010. 512 s. [in Ukrainian].

Zadorozhna, 1999 – *Zadorozhna L.V.* Pedahohichni zdotuky vykladachiv Hlukhivskoho instytutu dorevoliutsiinoho periodu (1874 – 1917 rr.) [Pedagogical achievements of the teachers of the Hlukhiv Institute in the pre-revolutionary period (1874 - 1917)]: navch. posibnyk. Hlukhiv: RVV HDPI, 1999. 75 s. [in Ukrainian].

Zadorozhna, 2000 – *Zadorozhna L.V.* Idei pedahohichnoi maisternosti v diialnosti Hlukhivskoho uchytelskoho instytutu (1874 – 1917) [Ideas of pedagogical mastery in the activities of the Glukhiv Teacher's Institute (1874 – 1917)]: dys... kand. ped. nauk: 13.00.01. Luhansk, 2000. 187 s. [in Ukrainian].

Zaika, 2013 – *Zaika V.V.* Hlukhivskiy vchytelskyy instytut v systemi osvityntstva pivnichno-skhidnoi Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Hlukhiv Teacher's Institute in the education system of northeastern Ukraine in the second half of the 19th – early 20th centuries] // Sumska starovyna. 2013. № XLI–XLII. S. 45–53. [in Ukrainian].

Zhurnaly, 1872 – Zhurnaly Hluhsvskogo uezdnogo zemskogo sobraniya 1871 goda [Journals of the Hlukhov district zemstvo assembly of 1871]. Hluhiv: Pechatnya A. Shumickogo, 1872 g. 89 s. [in Russian].

Zozulia, 2002 – *Zozulia S.Yu.* Sprava pro likvidatsiiu Hlukhivskoho instytutu narodnoi osvity v fondakh Nizhynskoho arkhivu [The case of the liquidation of the Glukhiv Institute of Public Education in the funds of the Nizhyn Archive] // Sivershchyna v istorii Ukrainy. 2002. Vyp. 2. S. 184-191. [in Ukrainian].

Kalendar, 1889 – Kalendar Chernigovskoj guberniina 1890 god. God chetvertyj [Calendar of the Chernihiv province for 1890. Year four]. Chernigov: Tipografiya Gubernskogo pravleniya, 1889. 269, IV s., 1 tabl. [in Russian].

- Kalendar, 1891 – Kalendar Chernigovskoj guberniina 1892 (visokosnyj) god. God shestoj [Calendar of the Chernihiv province for 1892 (high-rise) h. Year six]. Chernigov: Tipografiya Gubernskogo pravleniya, 1891. 361, V s., 3 l. dyahr. [in Russian].
- Kalendar, 1893 – Kalendar Chernigovskoj guberniina 1894 god. God vos'moj [Calendar of the Chernihiv province for 1894. Year eight]. Chernigov: Tipografiya Gubernskogo pravleniya, 1893. 423, VIII s. [in Russian].
- Kalendar, 1900 – Kalendar Chernigovskoj guberniina 1900 god. God pyatnadcatyj [Calendar of the Chernihiv province for 1900. Year fifteen]. Chernigov: Tipografiya Gubernskogo pravleniya, 1899. 320, 192, V s. [in Russian].
- Kyrychenko, 1924 – *Kyrychenko A.V.* Do istorii Hlukhivskoho pedinstytutu (1874-1924) [To the history of the Hlukhiv Pedagogical Institute (1874-1924)]. Hlukhiv, 1924. 70 s. [in Ukrainian].
- Kryzhanivskiy, 2017a – *Kryzhanivskiy V.M.* Vasyl Andriiovych Malchenko ta yoho spohady pro Hlukhiv ta hlukhivchan za 1870-1930 rr. [Vasyl Andriiovych Malchenko and his memories of Hlukhiv and the people of Hlukhiv in 1870-1930.] // Istorychni studii suspilnoho prohresu. Hlukhiv, 2017. Vyp. 5. S. 256-310. URL: <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/022krmal05.pdf> [in Ukrainian].
- Kryzhanivskiy, 2017b – *Kryzhanivskiy V.M.* Istoriia v systemi navchalnykh dystsyplin Hlukhivskoho uchytelskoho instytutu (1874–1914 rr.) [History in the system of educational disciplines of the Hlukhiv Teacher's Institute (1874–1914)] // Sivershchyna v istorii Ukrainy. Kyiv-Hlukhiv, 2017. Vyp. 10. S. 310-312. [in Ukrainian].
- Kryzhanivskiy, 2018a – *Kryzhanivskiy V.M.* Materialy do biohrafichnoho slovnyka «Naukovo-pedahohichni pratsivnyky Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetuim. O. Dovzhenka, 1924 – 1941 rr.» [Materials for the biographical dictionary “Scientific and pedagogical workers of the Hlukhiv National Pedagogical University named after O. Dovzhenka, 1924-1941”] // Istorychni studii suspilnoho prohresu. Hlukhiv, 2018. Vyp. 6. S. 112-147. [in Ukrainian].
- Kryzhanivskiy, 2018b – *Kryzhanivskiy V.M.* Sotsialnyi ta profesiyni portret vykladachiv Hlukhivskoho uchytelskoho instytutu (1874 – 1917 rr.) [Social and professional portrait of the teachers of the Hlukhiv Teacher's Institute (1874 - 1917)] // Sivershchyna v istorii Ukrainy. Kyiv-Hlukhiv, 2018. Vyp. 11. S. 245 – 249. [in Ukrainian].
- Kurok, 2020 – *Kurok O.I., Hrytsenko A.P.* Dosvid formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv istorii u Hlukhivskomu uchytelskomu instytuti u 1874–1917 rokakh [The experience of forming the professional competence of future history teachers at the Glukhiv Teachers' Institute in 1874–1917] // Sivershchyna v istorii Ukrainy. Vyp. 13. Kyiv-Hlukhiv, 2020. S. 233-237. [in Ukrainian].
- Kurok, 2007 – *Kurok O.I.* Dukhovni svitochi Hlukhivskoho osvitanstva [Spiritual luminaries of the Glukhiv school of education] // Sivershchyna v konteksti istorii Ukrainy. Sumy, 2007. S. 159 – 160. [in Ukrainian].
- Kurok, 2003 – *Kurok O.I.* Osoblyvosti istoriychnoi terytorii Hlukhivskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu [Features of the historical territory of the Hlukhiv State Pedagogical University] // Zberezhennia istoriko-kulturnykh nadban Hlukhivshchyny: materialy Druhoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Hlukhiv: RVV HDPU, 2003. S. 94-97. [in Ukrainian].
- Liashko, 1974 – *Liashko I.M., Hamalii A.T.* Hlukhivskiy derzhavnyi pedahohichniy instytut [Hlukhiv State Pedagogical Institute]. Kharkiv: Prapor, 1974. 47 s. [in Ukrainian].
- Moshyk, 2008 – *Moshyk I.V.* Stanovlennia navchalnykh instytutsii Chernihivshchyny v period formuvannia komandno - administratyvnoi systemy periodu kultu osoby Stalina [Formation of educational institutions of Chernihiv Oblast during the formation of the command-administrative system during the cult of the personality of Stalin] // Sivershchyna v istorii Ukrainy. Sumy, 2008. S. 191-197. [in Ukrainian].
- Moshyk, 2010 – *Moshyk I.V.* Osoblyvosti ta problemy formuvannia studentskoho kontynhentu vuziv Chernihivshchyny u 30-ti roky XIX st. [Peculiarities and problems of the formation of the student contingent of higher education institutions of the Chernihiv region in the 1930s] // Sivershchyna v istorii Ukrainy. Kyiv-Hlukhiv: TOV NVP «FeroKol», 2010. Vyp. 3. S. 302–306. [in Ukrainian].
- Moshyk, 2012 – *Moshyk I.V.* Povsiakdenne zhyttia studentskoi molodi Hlukhova u 20-ti – 30-ti roky XX st. [Everyday life of student youth of Hlukhiv in the 20s and 30s of the 20th century] // Sivershchyna v istorii Ukrainy. Vyp. 5. Kyiv-Hlukhiv, 2012. S. 332–335. [in Ukrainian].
- Nazarova, 2018 – *Nazarova V.V.* Istoriya stanovleniya Hluhsvskoj zemskoj bolnicy vo vtoroj polovine XIX – v nachale XX veka [The history of the formation of the Glukhov zemstvo hospital in the second half of the 19th – early 20th centuries] // Sivershina v istoriyi Ukrainy. Kyiv-Glukhiv, 2018. Vip. 11. S. 218-227. [in Russian].
- Sapiton, 1949 – *Sapiton G.L.* Gluhovskomu uchitelskomu institutu 75 let (1874-1949 gg.). [Hlukhiv teacher's institute is 75 years old (1874-1949)]. Hlukhiv, 1949. 49 s. [in Russian].
- Tkachenko, 1968 – *Tkachenko V.K.* Hlukhiv: istoryko-kraieznavchyi narys [Hlukhiv: historical and local history essay]. Kharkiv: Prapor, 1968. 143 s. [in Ukrainian].
- Tkachenko, 1974 – *Tkachenko V.* Hlukhiv: fotonarys [Hlukhiv: photo essay]. Kharkiv: Prapor, 1974. 28 s. [in Ukrainian].